

Del 6: Gränser för upprättelsen

När människor skjuter upp viktiga saker trots att de vet att det kan få negativa konsekvenser så kallas det prokrastinering. När majoritetssamhället och deras folkvalda gör det är det politik.

Detta har hänt: Upprättelseutredningen har föreslagit en ursäkt och 250 000 kronor till de mest drabbade 1920-1980. En ceremoni är beslutad, men frågan om ersättning ska först remissbehandlas.

Våren 2011 har regeringen en situation och den måste lösas. Vanvårdade dör i väntan på ett erkännande och någon form av gottgörelse. Upprättelseprocessen måste fullföljas och ges ett avslut.

Samhället och de vanvårdade behöver försonas. För detta har regeringen inte haft någon plan och nu är det bråttom. Efter fem år måste plånboken fram.

Upprättelseutredningen ger en lösning på det mest akuta. Alla ska få ett erkännande. Den grövsta vanvården fram till nyåret 1980 ska ge ersättning och en framtida skadeståndsskyldighet för kommunerna utredas. För dem som hamnar emellan ser det mörkare ut. Men det går också att lösa.

Regeringen kan använda sig av sin särskilda möjlighet att ge personer ersättning av humanitära skäl, ex gratia, framhåller utredningen.

Behovet av rehabiliteringsinsatser har utredningen inte hittat någon lösning för. Vanvårdsutredningen, som fortfarande pågår, erbjuder de intervjuade en check på åtta terapisaftal, upphandlade av Sankt Lukasstiftelsen. Inga andra resurser har satsats på rehabilitering och hjälp åt dem som fortfarande lider av sin barndoms trauman.

Huvudansvaret ligger på kommuner och landsting. Verksamheterna är uppsplittrade på flera vårdgivare och politikerna styr inte över dem som förr. De strukturella problemen, resursanvändningen och prioriteringarna måste behandlas i andra och större sammanhang, menar utredaren **Kerstin Wigzell**.

*

Lyssna på barnen

I slutet av februari 2011 lämnar Barnombudsmannen [en unik årsrapport](#). Ett hundratal barn och ungdomar som är placerade i dag har intervjuats, som experter på hur samhällsvården fungerar i praktiken. De ger flera konkreta exempel på hur den gör dem illa.

Det handlar om att inte få veta, att aldrig få en chans att förstå. Att människor som styr över deras liv inte är snälla. Att inte ha någon att tala med. Övergivenheten. Maktlösheten. Fortfarande 2011 brister uppföljning och tillsyn.

Barnombudsman **Fredrik Malmberg** andas optimism. *"Förändringen börjar nu"* skriver han i årsrapporten. Tretton unga får träffa och hålla föredrag för barn- och äldreminister Maria Larsson. *"Det är ett historiskt ögonblick. Aldrig förr har barn som är i samhällsvård på detta sätt fått tilltala regeringen direkt om vad de vill ändra på i den sociala barnvården"*, skriver Barnombudsmannen i årsrapporten.

Programmet [Barnens](#) redaktör **Ylva Mårtens** på Sveriges radio P1 rapporterar om mötet. Några svar får ungdomarna inte med sig därifrån, men de har uppfattat att ministern förstår allvaret. De såg att Maria Larsson antecknade flitigt och hade ett uttrycksfullt ansikte. Hon rynkade pannan och gjorde stora ögon när hon fick höra vad de hade att säga.

Maria Larsson intervjuas också. Från mötet lyfter hon fram ungdomarnas krav på en tätare och lättare kontakt med socialsekreteraren. När ungdomarna blivit placerade har de

svårt att få tag på de ansvariga och spontant hör de inte av sig.

– *De gör inte uppföljning på en placering*, konstaterar barn- och äldreministern.

*

Inte inbjudna till samtal

Lyssna på barnen! är ledmotivet i Barnombudsmannens rapport och i allt som diskuteras för att stärka skyddet kring barnen. Det måste fortfarande sägas. När politiken bestäms av kvartalsrapporter och väljarbarometrar har barnperspektivet svårt att göra sig gällande. Nu krävs förändring och åtgärder är på gång.

Att lyssna är också vad upprättelseprocessen handlat om så här långt. Riktiga samtal är det ingen som bjudit in till. Några verkliga möten med makten har det inte blivit. De styrande har gläntat på porten, men de vanvårdade har inte släppts in. De har hållits utanför med sina allt mer högljudda och desperata krav på ett erkännande och en ersättning.

Med förmågan att överleva som främsta tillgång och ordlösa smärtor som främsta handikapp har de kastat sig över varandra i ett allas krig mot alla. Organisationer har splittrats och vänner blivit fiender. Många har dragit sig tillbaka, sårade. Mycket är redan förlorat, men hoppet om ersättning står fortfarande kvar.

Så här långt har de vanvårdades krav på upprättelseprocessen bemötts med tystnad från regeringen. Men de har en person som lyssnar på dem, barn- och äldreminister Maria Larsson. Och så hon inte att deras remissvar kan påverka utgången?

*

Organisationer vill ha mer

Upprättelseutredningen har föreslagit en enhetlig ersättning på 250 000 kronor till dem som utsatts för grov vanvård, som ett erkännande av samhällets svek och som en bekräftelse av deras lidande. Utredningen beräknar att mellan 2 000 och 5 000 personer kan komma att söka och beviljas ersättning.

Utredaren Kerstin Wigzell och hennes experter har gjort vad de med sina kunskaper och sin förståelse funnit bäst och möjligt att få igenom politiskt. Men alla ser inte på förutsättningarna på samma sätt och alla accepterar inte spelreglerna. När förslaget är lagt finns det ingen som svarar på de frågor och invändningar som förslaget väcker.

Vid det här laget finns det fem organisationer som företräder olika grupper av vanvårdade. För dem som har lever fattigt är pengarna en stor sak. Det är det för regering och riksdag också.

Alla föreningar tycker att den föreslagna summan är för låg och att 1980-gränsen måste bort, men alla sätter inte frågorna lika högt.

Samhällets styvbarn, som är den äldsta föreningen, tycker det är viktigt att upprättelsen inte skjuts upp längre, men är också tydlig med kravet att 1980-gränsen måste rivas. Alla vars vanvård är preskriberad måste kunna få ersättning.

Riksföreningen Stulen barndom, som splittrats och fått en ny ledning, kräver också att 1980-gränsen rivs, i synnerhet för dem som varit med i Vanvårdsutredningen. Föreningen godtar ersättningen som skälig i jämförelse med de skadeståndsnivåer som är praxis i Sverige.

Föreningen Maskrosbarnen accepterar att ersättningen blir lika för alla, men tycker det är fel att jämföra den med vanliga skadestånd som ger cirka 100 000 kronor för riktigt grova brott. Den vänder sig också emot att bara vissa typer av placeringar skulle omfattas av erbjudandet.

Bland dem som utgått från att alla som utsatts för vanvård ska få full kompensation för sina lidanden är besvikelsen och ilskan stor. Vanvårdad och bortglömd och Stulen barndom Stockholm för deras talan. De kräver en differentierad ersättning enligt norsk modell.

Vanvårdad och bortglömd leds av **Peter Lindberg** i Aneby och Stulen barndom Stockholm av **Lars Waerner**. De har gått ur riksföreningen Stulen barndom och tagit många av medlemmarna med sig. De vill ha fyra ersättningsnivåer för olika grader av kränkningar, från 250 000 kronor och uppåt.

Torsdagen den 3 mars 2011 får de en chans att göra sin stämma hörd.

*

Vanvårdade i TV-debatt

På eftermiddagen ringer Sveriges televisions program Debatt från Göteborg. Det är snabba ryck. Lars Waerner kastar sig på tåget och i Göteborg sammanstrålar han med Peter Lindberg från Aneby. Klockan tio på kvällen ska de sitta i direktsändning.

Janne Josefsson har hoppat in som programledare. Han kan inte ämnet, men upplägget är enkelt och pengar väcker alltid känslor. Det blir bra TV. Vad är en stulen barndom värd? Frågan ställs ur ett överhetsperspektiv med de vanvårdade som svarande.

Skådespelaren **Morgan Alling** får inleda, som en fristående och vältalig representant för de vanvårdade. Staten måste ge en ekonomisk ersättning som ett komplement till ursäkten för samhällets kränkningar, menar han.

– Jag har klarat mig, men för alla dem som inte har klarat sig, som sitter och är bittra på samhället, som mår skit, som föraktar politiker, som sitter och super ner sig och skapar bloggar ...

Morgan Alling avbryts av skratt från publiken. Det finns flera bloggare där. Precis innan har diskussionen handlat om kvinnliga bloggares ansvar för att sprida "sjuka ideal", som silikonstinna bröst och botoxpreparerade ansikten. Morgan Alling tar ny sats.

– ... Ja, men du vet, alla människor söker uppmärksamhet och bekräftelse och man testat gränserna så jävla långt. Det har ju en orsak. Det kommer ju nånstans i fråga!

Peter Lindberg och Lars Waerner har inte hunnit snacka ihop sig och har inga välslipade argument att lägga fram mot utredningens förslag. Janne Josefsson betar raskt av sina frågor, några längre resonemang finns det inte utrymme för.

– Vi vill ha en miljon och uppåt för mycket grovt vanvårdade. En kvinna som har blivit våldtagen mellan 5 och 15 år så gott som varje vecka och fått hela sitt liv förstört: Slå ut 250 000 per dag: Det är ungefär 16 kronor om dagen! säger Lars Waerner när han får ordet.

Finns det inte en risk att folk överdriver händelser som kan ligga så långt som 70 år tillbaka i tiden? undrar Janne Josefsson. Peter Lindberg hänvisar till erfarenheterna i Vanvårdsutredningen. Där sitter inte folk och hittar på. Många gråter och mår jävligt dåligt. Janne Josefsson invänder:

– Många av dem lider ju också av ekonomiska problem. Får man då en miljon, då kan man väl bre på hur mycket som helst? Det går ju inte att kolla historierna.

– Nej, det kan man inte. Men det får ju staten skylla sig själva för att de har väntat så länge på att dela ut det här. Det är inte vårt problem, svarar Peter Lindberg.

Lars Waerner menar att ersättningen måste höjas för att fungera preventivt. Kommer samhället för billigt undan är det risk att vanvården får fortsätta.

Biskop **Lennart Koskinen**, som var en av Upprättelseutredningens experter, menar att olika ersättning för olika skador skulle gynna dem som kan tala för sig.

Med högre ersättningar, blir beviskraven också högre, resonerar **Anne Skånér**, ordförande i Samhällets styvbarn. En lägre enhetlig summa borgar för att fler ska kunna få ersättning. Dessutom tror hon att de vanvårdade kan få opinionen emot sig om de bara talar om pengar.

Ska man inte sluta älta sin taskiga barndom? frågar Janne Josefsson. Morgan Alling påpekar att det är svårt att jämföra sorg och smärta. Det är så olika. Programledaren hoppar snabbt vidare till sin avslutande fråga.

Vad tycker du om den här dispyten nu?

– Nej, jag tycker att vi äter upp varandra på något sätt. Jag har inga problem med 250 000 och en ursäkt. Jag förstår killarna, absolut, men det är ingenting jag kommer att kräva: "Jag ska fan ha en miljon kronor för saker som hände för 40 år sedan". Jag förstår argumenten, men jag kommer inte att driva det.

– Jag tycker att det viktigaste är att man får en nationell själslig rening, säger Morgan Alling.

Efter programmet får Stulen barndom Stockholm många nya medlemmar. Där är det också gratis att vara med.

*

Remisstiden går ut

Den 15 maj 2011 har socialdepartementet fått in alla synpunkter på Upprättelseutredningens förslag. Ett par veckor senare är remissammanställningen expedierad och klar.

Av 73 utvalda remissinstanser har 54 svarat. Maskrosbarnens yttrande kompletteras av en förtryckt kommentar med krav på högre ersättning som 71 personer skrivit på.

Föreningen Vanvårdad och bortglömds remissvar backas upp av drygt 200 nästan likalydande svar som medlemmar själva skickat in. I det som skiljer sig från föreningens svar räknas de som en spontanremiss i sammanställningen. Hanteringen av medlemmarnas remissvar kommer senare att anmälas till riksdagens konstitutionsutskott.

Från privatpersoner har det kommit in ett 40-tal yttranden. Många har sekretessbelagts. I dessa bidrar före detta fosterbarn och barnhemsbarn med berättelser som blottar en social isolering och en tystnadskultur som hållit dem kvar i den. Berättelserna visar också på ett behov av ett erkännande och en gottgörelse från samhällets sida.

"Som ensamt fosterbarn har du ingen", påminner en av de vanvårdade i sitt remissvar.

Men de enskilda ödena är inte intressanta i sammanhanget och silas bort direkt. I remissammanställningen är det invändningar och synpunkter på utredningens förslag det handlar om.

Brister och svagheter ska fram i ljuset innan förslaget kan bli lag. Vad folk drabbats av och hur de mår finns det inte utrymme för här.

*

Ja till ersättning

Regeringen har inte bara beställt en juridisk lösning på ersättningsfrågan. Den vill veta om den ens går att lösa. Och bör en ekonomisk ersättning över huvud taget lämnas? undrar regeringen.

"Kan och bör ekonomisk ersättning lämnas till dem som utsatts för vanvård och övergrepp och hur ska ett system för sådan compensation i så fall utformas på ett rättssäkert sätt?" står det i [utredningens direktiv](#).

Att samhället inte skyddat det omhändertagna barnet strider bland annat mot FN:s förklaring om mänskliga rättigheter, Europakonventionen och Barnkonventionen. Det är en given utgångspunkt för Upprättelseutredningens resonemang och förslag.

Men det finns inget som säger att staten måste ersätta de vanvårdade. Europakonventionen blev inte svensk lag förrän 1995 och de brott det kan handla om är redan preskriberade. Allt handlar om vad Sverige som nation är berett att göra för att sona det som skett – och för att det inte ska ske igen.

Ja, staten *bör* ge vanvårdade ersättning. Det menar en majoritet av remissinstanserna, som utgörs av myndigheter, kommuner, landsting, organisationer, universitet och domstolar. Dryga tiotalet lämnar frågan obesvarad. Ingen hävdar motsatsen.

På frågan om staten också *kan* ersätta de vanvårdade säger en remissinstans nej. I nuvarande form bör utredningens förslag inte läggas till grund för lagstiftningsåtgärder, menar Advokatsamfundet.

Justitiekanslern (JK), som är regeringens egen rättsvårdande myndighet, och Göta hovrätt noterar i sina remissvar att frågan om ersättning snarare är politisk än juridisk. Detsamma konstaterar Kerstin Wigzell i Upprättelseutredningen.

"Frågan om ersättning till dem som blivit utsatta för vanvård i samhällsvården av barn och unga är i grunden en politisk fråga," skriver hon i betänkandet.

*

En möjlig lösning

För utredningen har det gällt att tolka statens vilja att gottgöra de vanvårdade och ge den en juridisk lösning. För detta har guldvägen plockats fram.

Blir kraven för tunga och svåra för de vanvårdade att uppfylla förfelas syftet med en ersättningslag och hela processen. Blir kraven för lätta kan regeringen tycka det blir för dyrt och att det inte är tillräckligt rättssäkert.

Upprättelseutredningens juridiska lösning utgår från den ersättning som regering och riksdag kan ge av humanitära skäl, ex gratia, och reglerna för samhällets skadeståndsansvar vid kränkningar och personskador. Den föreslagna ersättningslagen är ett undantag med särskilda regler som bara ska gälla i två, tre år.

Utredningen balanserar villkoren så här:

- * Den sökande måste kunna **visa** att han eller hon varit omhändertagen för samhällsvård.

- * Den sökande har rätt till ersättning om det **kan antas** att han eller hon **i samband med vården** har utsatts för övergrepp eller försummelse **av allvarlig art**.

- * Vad som är av allvarlig art ska bedömas med hänsyn till **samtliga omständigheter** vid tidpunkten för händelsen.

- * Dessutom ska särskild vikt läggas vid om vanvården medfört en **påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling allvarligt skadas**.

Beslut om ersättning ska fattas av en nämnd som uppfyller Europakonventionens krav på domstolsprövning. Ordföranden ska vara eller ha varit ordinarie domare.

"Förslaget innebär betydande avsteg från gällande skaderättsliga principer och en extraordinär möjlighet för berörda jämfört med andra skadedrabbade grupper", skriver utredaren i betänkandet.

*

Visst går det

Upprättelseprocessen är komplex och mångfacetterad. Remissinstanserna svarar som representanter för olika kunskaps-, intresse- och ansvarsområden. Alla kan inte allt, alla har inte samma intressen och alla ser inte till helheten. Men tillsammans ska de ge regeringen det underlag den behöver för den fortsatta beredningen.

Justitiekanslern har ansvaret för statens frivilliga skadereglering och är statlig part i skadeståndskrav riktade mot staten. JK är till en början tveksam till förslaget, från rent ersättningsrättsliga utgångspunkter. Men trots de principiella invändningar som kan resas ställer sig JK bakom det.

"De skäl utredningen har fört fram till stöd för att ersättning bör utgå närmast på ex gratia-liknande grunder är dock svåra att bemöta," skriver JK **Anna Skarhed** i remissvaret.

Förebilder saknas inte heller. Åren 1999-2003 erbjöds tvångssteriliserade kvinnor ersättning med en liknande skadeståndslösning. Neurosedynskadade och hivsmittade är två grupper som tidigare fått ersättning ex gratia. Situationen är inte heller unik för Sverige. Upprättelseprocesser pågår på flera håll i världen. Så visst går det.

Göta hovrätt föreställer sig att Sverige har mer i sitt förflutna som folk skulle kunna begära och få ersättning för.

"... ett "extraordinärt" ersättningssystem av det slag som utredningen nu föreslår kommer att kunna åberopas av andra grupper, som har blivit illa behandlade i det förflutna och som kräver ersättning för detta."

Det är inte önskvärt med en utveckling där generella principer om skadestånd eller liknande slag av ersättning från staten frångås eller urholkas, menar hovrätten.

Gränser ifrågasätts

Personer som har utsatts för övergrepp och försummelser efter 1980 är med i Vanvårdsutredningen, men i [direktiven till Upprättelseutredningen](#) har regeringen uteslutit dem. Dessutom utgår Upprättelseutredningen, precis som Vanvårdsutredningen, från att privatplacerade barn och finska krigsbarn inte omfattats av deras uppdrag.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet ifrågasätter gränserna. En bärande tanke bakom en upprättelseprocess är läkning både för individ och samhälle. Det ställer särskilda krav på processen, så att den inte upplevs som ytterligare en kränkning.

"Fakultetsnämnden ställer sig frågande till varför inte alla de personer som blivit utsatta för övergrepp och försummelser av allvarligt slag under samhällsvård har rätt till samma form av upprättelseersättning, i varje fall där någon reell möjlighet till ersättning saknas till följd av preskription."

Barnombudsmannen och BRIS anser att ersättningslagen även ska omfatta dem som vanvårdats efter 1980 och fram till dess att lagen träder i kraft. Handlar det om brott som kan gå till åtal bör målsägaren inte bara kräva förövaren på ersättning, utan även staten, menar Barnombudsmannen.

" Staten tar på sig ansvaret när barn och unga placeras i samhällsvård och bör stå till svars för att inte ha klarat att skydda dem från vanvård och försummelse."

Advokatsamfundet menar det kan bli problem i gränsdragningen mellan sådant som skett före och efter årsskiftet 1980.

*

Handläggningen kräver resurser

Det räcker att det *kan antas* att det förekommit övergrepp eller försummelse av allvarlig art för att få ersättning. Det

låga beviskravet sticker juristerna i ögonen. Den sökande har ingen annan motpart än nämnden, som samhällets företrädare. De som gjort dem illa ingår inte i upprättelseprocessen. Den sökandes egen berättelse får en avgörande betydelse.

Barnombudsmannen poängterar att det är av yttersta vikt att beviskraven är låga och att generösa bedömningar görs.

"Det är viktigt att berättelserna tas på allvar och att det finns en förståelse för att det kan vara svårt för den enskilde att styrka händelser som inträffat för många år sedan i en miljö som många gånger var slutet till sin karaktär", skriver Barnombudsmannen.

Justitiekanslern tycker att beviskravet kan godtas om den sökande har vittnen eller annan form av stödbevisning och framstår som trovärdig, till exempel genom att spontant kunna svara på frågor från nämnden. Men det innebär också att det kan bli många som måste inställa sig personligen.

Utredningen säger att nämnden måste ha en organisation som hjälper de sökande att efterforska och begära in befintliga handlingar från myndigheter och arkiv. Den bör även kunna hjälpa till att sammanställa övrig skriftlig och muntlig bevisning.

JK menar att utrednings- och serviceskyldigheten i många fall kommer att sträcka sig betydligt längre än så. Det kommer sannolikt att ställa stora krav på de resurser som nämnden får till sitt förfogande.

"Ärendehanteringen kan därför komma att kräva mer resurser än vad utredningen förutspått", skriver JK.

*

Förövarna

I upprättelseprocessen är det inte förövarna som sitter på de anklagades bänk. Men för att få ersättning måste de sökande

berätta vad de utsatts för. Personer kommer att pekats ut som klandervärda eller brottsliga, utan att kunna förneka det som läggs dem till last.

Utredningen föreslår att ersättningsärendena ska sekretessbeläggas i 70 år. Nämnden kommer att vara den enda instans som prövar rätten till ersättning. Besluten kan inte överklagas. När processen är slut arkiveras allt. De som gjort barnen illa ska inte kunna identifieras.

Med ersättningen följer inget kvitto på övergreppen och försummelserna. Som regel har de vanvårdade haft flera placeringar. Dessutom behöver det inte vara fosterföräldrarna eller institutionspersonalen som plågat dem. Det som gäller är bara att det har skett i samband med vården.

Men de som fått ersättning kan själva berätta vad de utsatts för och av vem. Om någon skulle anklaga dem för förtal måste de kunna visa att uppgifterna är sanna eller att det finns skälig grund för dem, konstaterar Göta hovrätt.

*

Maria Larsson skjuter skarpt

Den 19 maj 2011 är barn- och äldreminister Maria Larsson gäst i Sveriges Televisions Gomorron Sverige. Utgångspunkten är det drama som utspelat sig i Marks kommun. Två barn har flyttats från det fosterhem som de vuxit upp i. Efter mer än ett år sägs det nu att barnen ska flyttas tillbaka till fosterföräldrarna.

Barnombudsman Fredrik Malmberg och Yvonne Ahlström, socialpolitiskt ansvarig på SKTF, är också på plats för ett långt och lugnt samtal i studion. Till slut kommer upprättelseutredningen och den just avslutade remissomgången på tal.

– *Det ska bli intressant att ta del av remissynpunkterna. Men*

det är naturligtvis skäligt att barn som utsätts för saker i sin kontakt med myndigheter ska också kunna få skadestånd. Vi ska bedöma det här nu och se om vi kan göra någonting, säger statsrådet Maria Larsson.

Text: Åse Lo Skarsgård

Illustration: Hektor Medici

Det här är den sjätte i en serie artiklar om den tio år långa upprättelseprocessen.

Del 1:

[Så blev vanvårdade utan upprättelse](#)

Del 2:

[Staten vet inte vad som hänt](#)

Del 3:

[Vanvården utreds, upprättelse var god dröj](#)

Del 4:

[Vanvårdschock och ett första erkännande](#)

Del 5:

[Hoppet tänds igen](#)

Vi vill gärna ha dina synpunkter.

Kommentarsfältet är alltid öppet. Vi läser och publicerar efter hand.

[Här kan du skriva enbart till redaktionen.](#)

Anna Fredriksson, redaktör Stockholm

Helena Östlund, redaktör Göteborg